

पेमेंट बँक

- पेमेंट बँक (एअरटेल पेमेंट बँक, इंडिया पोस्ट पेमेंट बँक, इ.) ही इतर बँकांसारखीच असते, परंतु ती लहान किंवा मर्यादित प्रमाणात कार्यरत असते.
- पेमेंट्स बँकेमध्ये क्रेडिट जोखीम समाविष्ट नाही. हे बहुतेक बँकिंग ऑपरेशन्स पार पाडू शकते परंतु कर्ज अग्रिम किंवा क्रेडिट कार्ड जारी करू शकत नाही.
- ते फक्त मागणी ठेवी स्वीकारू शकते जसे की बचत आणि चालू खाती, वेळ ठेवी नाहीत.
- नॉन-बँकिंग वित्तीय सेवा क्रियाकलाप करण्यासाठी पेमेंट बँका उपकंपन्या स्थापन करू शकत नाहीत.
- डॉ. नचिकेत मोर यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने कमी उत्पन्न गट आणि लहान व्यवसायांसाठी 'पेमेंट बँक' स्थापन करण्याची शिफारस केली.

उद्दिष्टे (Objectives of Payments Bank)

- पेमेंट बँकेच्या स्थापनेचे उद्दिष्टे स्थलांतरित कामगार कर्मचारी, कमी उत्पन्न असणारी कुटुंबे, छोटे व्यवसाय, इतर असंगठित क्षेत्रातील संस्था आणि इतर वापरकर्त्यांना छोटी बचत खाती आणि पेमेंट/रेमिटन्स सेवा प्रदान करून आर्थिक समावेश करणे हे आहे.

उपक्रमांची व्याप्ती (Scope of Activities)

- डिमांड डिपॉझिटची स्वीकृती, सुरुवातीला प्रति वैयक्तिक ग्राहक कमाल 1 लाख रुपये शिल्लक ठेवण्यापर्यंत मर्यादित आहे. (आता 2 लाख)
- एटीएम/डेबिट कार्ड जारी करणे.
- ते क्रेडिट कार्ड जारी करू शकत नाहीत.
- त्यांना कर्ज देण्याची परवानगी नाही.
- विविध माध्यमांद्वारे पेमेंट आणि प्रेषण सेवा (remittance).
- म्युच्युअल फंड युनिट्स आणि इन्शुरन्स उत्पादने इत्यादीसारख्या जोखीम नसलेल्या साध्या आर्थिक उत्पादनांचे वितरण (simple financial products).
- त्यांना फक्त ग्राहकांच्या ठेवींमधून मिळालेले पैसे सरकारी रोख्यांमध्ये गुंतवण्याची परवानगी आहे.
- एनआरआय ठेवी स्वीकारू शकत नाहीत.
- पेमेंट बँक खातेदार कोणत्याही एटीएम किंवा इतर सेवा प्रदात्यांद्वारे पैसे जमा आणि काढण्यास सक्षम असेल.
- पेमेंट परवानाधारकांना मोबाइल कंपनी, सुपरमार्केट चेन आणि इतरांना व्यक्ती आणि लहान व्यवसायांची पूर्तता करण्यासाठी मंजूर केले जाईल.

पात्र प्रवर्तक (Eligible Promoters)

विद्यमान नॉन-बँक प्री-पेड पेमेंट इन्स्ट्रुमेंट (PPI) जारीकर्ते;
इतर संस्था जसे की

- व्यक्ती/व्यावसायिक;
- नॉन-बँकिंग फायनान्स कंपनी (NBFCs),
- कॉर्पोरेट बिझनेस करस्पॉन्डंट (बीसी), मोबाईल टेलिफोन कंपनी,
- सुपरमार्केट चेन, कंपनी, वास्तविक क्षेत्रातील सहकारी; जे रहिवाशांच्या मालकीचे आणि नियंत्रित आहेत; आणि
- सार्वजनिक क्षेत्रातील संस्था पेमेंट बँक स्थापन करण्यासाठी अर्ज करू शकतात.

प्रवर्तक/प्रवर्तक गट पेमेंट बँक स्थापन करण्यासाठी विद्यमान शेड्युल्ड कमर्शियल बँकेसोबत संयुक्त उपक्रम करू शकतो. बँकिंग रेग्युलेशन अॅक्ट, 1949 नुसार अनुसूचित व्यावसायिक बँका पेमेंट बँकेत इक्विटी भाग घेऊ शकतात.

नियमन (Regulation)

- पेमेंट्स बँक कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत पब्लिक लिमिटेड कंपनी म्हणून नोंदणीकृत केली जाईल. ती तरतुदीद्वारे नियंत्रित केली जाते:
 1. बँकिंग नियमन कायदा, 1949
 2. RBI कायदा, 1934
 3. परकीय चलन व्यवस्थापन कायदा, 1999
 4. पेमेंट आणि सेटलमेंट सिस्टम्स कायदा, 2007
 5. इतर संबंधित कायदे आणि निर्देश.
- त्यांना रोख राखीव प्रमाण (CRR) राखणे आवश्यक आहे.
- त्यांच्या "डिमांड डिपॉझिट बॅलन्स" पैकी किमान 75% वैधानिक तरलता गुणोत्तर (SLR) पात्र सरकारी सिक्युरिटीज/ट्रेझरी बिलांमध्ये एक वर्षापर्यंतच्या मुदतीसह गुंतवणे आवश्यक आहे.
- ऑपरेशनल उद्देशांसाठी आणि तरलता व्यवस्थापनासाठी इतर अनुसूचित व्यावसायिक बँकांमध्ये चालू आणि वेळ / मुदत ठेवींमध्ये जास्तीत जास्त 25% ठेवण्याची आवश्यकता आहे.

इतर महत्त्वाच्या तरतुदी

- भांडवलाची आवश्यकता: पेमेंट बँकेसाठी किमान पेड-अप भांडवल रुपये 100 कोटी आहे.
- प्रवर्तकाचे योगदान: पेड-अप इक्विटी कॅपिटलमध्ये किमान प्रारंभिक योगदान हा व्यवसाय सुरू झाल्यापासून पहिल्या पाच वर्षांसाठी किमान 40% असावा.
- परकीय शेअरहोलिंग: पेमेंट्स बँकेतील परदेशी शेअरहोलिंग वेळोवेळी सुधारल्यानुसार खाजगी क्षेत्रातील बँकांसाठी थेट विदेशी गुंतवणूक (FDI) धोरणानुसार असेल.

महत्त्वाच्या अटी

- प्रवर्तक: नवीन कंपनी स्थापन करण्यात आणि निधी पुरवण्यात गुंतलेली व्यक्ती.
- क्रेडिट रिस्क: तोटा किंवा डिफॉल्टचा धोका जो कर्जदाराने कर्जाची रक्कम परत करण्याची शक्यता नसल्यामुळे उद्भवतो.
- पेड-अप कॅपिटल: ज्या रकमेसाठी कंपनीचे शेअर्स भागधारकांना जारी केले गेले आणि भागधारकांनी पैसे दिले.

सक्रिय पेमेंट बँकांची यादी

1. एअरटेल पेमेंट्स बँक लि
2. इंडिया पोस्ट पेमेंट्स बँक लि
3. फिनो पेमेंट्स बँक लि
4. पेटीएम पेमेंट्स बँक लि
5. जिओ पेमेंट्स बँक लि
6. NSDL पेमेंट्स बँक लिमिटेड